

A BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI MÚZEUMI HÁLÓZAT JÖVŐJÉNEK ALTERNATÍVÁI AZ ÚJ ÉVEZRED KIHÍVÁSAI, A REGIONÁLIS POLITIKA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓS CSATLAKOZÁS TÜKRÉBEN

GULYA ISTVÁN

Egyesek számára talán meglepőnek tűnhet, hogy egy történész olyan témában mélyül el, ami elsősorban a jövőt érinti és nem a múltat. Manapság azonban a tudománnyal foglalkozók már nem zárkozhatnak be elefántcsonttoronyukba, korunk kihívásaira csak akkor tudnak megfelelő választ adni, ha igyekeznek minél összetettebb ismereteket szerezni a sorsukat befolyásoló tényezőkről. Felgyorsult tempójú világban élünk, megszokott struktúráink folyamatosan új és új kihívások elé kerülnek. Múzeumaink esetében ez különösen is helytálló megállapítás, hiszen az elmúlt évtized történései alapjaiban változtatták meg működésük körülményeit. A közismert problémákról azonban sokáig azt hittük, hogy csupán a rendszerváltással és a gazdasági átalakulással együtt járó ideiglenes bajok, melyek idővel megoldódnak. Azóta országunk politikai és gazdasági helyzete stabilizálódott, de a múzeumok gondjai egyáltalán nem csökkentek, sőt kénytelenek újabb helyzetekhez alkalmazkodni. A múzeumügy társadalmi presztízse alacsony, finanszírozása kiszámíthatatlan, a múzeumok egy részének a pusztaság léte is veszélybe került. A fenntartók fiskális szempontú hozzáállása hasonló eredményeket hozhat, mint a Békés megyei múzeumi szervezet „racionalizációja”. Megyéink jövője bizonytalanra vált a sokat emlegetett regionális átalakulás fényében, az Európai Unióhoz a közeljövőben várható csatlakozásunk sem hozza el automatikusan a Kánaánt a múzeumok számára. Sok esetben úgy tűnhet, múzeumaink sorsa kizárólag az ott dolgozó szakembereket érdekli, akik viszont eddig – talán régi beidegződések miatt, saját egzisztenciális problémáik megoldásával elfoglalva – nem hittek benne, hogy részt vehetnek a jövőkép formálásában. Úgy vélem, tanulmányom témáival aránytalanul keveset foglalkozunk szakmai berkekben, információink meglehetősen hiányosak, nem vagyunk tisztában a lehetőségekkel. Ezért vállalkoztam arra, hogy megpróbálom összefoglalni a jelenlegi ismereteket és felvázolni megyei múzeumi hálózatunk jövőjének lehetséges alternatíváit, hiszen a múzeumok szakembereinek most még lehetősége van a jövő alakítására és élnie is kell vele.

A múzeumokat érő kihívások az ezredfordulón

Az 1997. évi CXL. törvény állásfoglalása szerint „a kulturális örökséghez tartozó javak múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének elválaszthatatlan összetevői; szellemi birtokbavételük minden ember alapvető joga. Az e fogalomkörbe tartozó értékek különös védelme, megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széles körű és egyenlő

hozzáférhetővé tétele a mindenkori társadalom kötelezettsége”.¹ A törvény a múzeumokat, mint a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló múzeumi intézményeket határozza meg, melyeknek feladata „a kulturális javak meghatározott anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése és restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, valamint kiállításokon és más módon történő bemutatása.”² A magyar múzeumügy elmúlt 200 éve alatt szinte változatlanul ugyanezek voltak és maradtak a múzeumok alapvető feladatai. A 20. század kezdetén azonban a helyi összefogással alakult múzeumi egyesületek olyan hiánypótló kultúraszervező tevékenységet végeztek, melyek túlmutattak a múzeumi alapfeladatokon. Valódi, élő kapcsolatot alakítottak ki a helyi társadalommal, hiszen igény mutatkozott tevékenységükre. A kulturális élet struktúrájának bővülésével, az iskoláztatás kiszélesedésével, művelődési házak alapításával múzeumaink visszatértek alapfeladatukhoz, ami persze nem jelentette kivonulásukat a lokális kulturális életből, csak elsősorban a szakmai kérdések felé fordultak. Munkatársaik magas színvonalú szakmai munkájának köszönhetően komoly tudományos műhelyekké váltak, a közönséggel elsősorban a kiállításokon keresztül tartották a kapcsolatot.

Az 1990-es évek változásai súlyosan érintették a múzeumokat. A gazdasági és társadalmi átalakulás egyik kísérőjelensége volt a kulturális terület támogatásának csökkenése. A múzeumok finanszírozási problémáin, a szakemberek alacsony díjazásán túl a múzeumlátogatói oldalt, a közönséget is arra kényszerítette a helyzet, hogy kulturális kiadásait (is) visszafogva vészeljék át a nehéz időket. Ennek egyik mutatója a kiállítások látogatottságának csökkenése volt, de a múzeumi kiadványok vásárlóinak száma is megcsappant. A múzeumok stagnáló költségvetésében évről évre nőtt a működési és a bérköltségek aránya a szakmai munkára szánt összegek rovására. Kollégáink szakmaszeretetének köszönhetően a tudományos munka színvonala megmaradt, de sok probléma jelentkezett a nyilvántartás, a megfelelő raktári körülmények biztosítása terén. A múzeumok korábbi tevékenységeik terén megszorításokra kényszerültek, kevesebb kiállítás, kiadvány készült, csökkent a tudományos és egyéb rendezvények száma.³

Véleményem szerint megyénkben a legkomolyabb veszteséget a múzeumok hosszabb távú érdekei szempontjából a közönségkapcsolatok visszaesése jelentette. A gazdasági nehézségek és a rendszerváltással járó értékrendváltás ugyanis társadalmunk tagjainak többségében meglehetősen érdektelenséget váltott ki a múzeumok iránt. A többnyire a mindennapi megélhetésért küzdő emberek (különösen igaz ez megyénk lakóira) jövedelmük beosztásakor évekig háttérbe voltak kénytelenek szorítani kulturális kiadásait, melyek közt a múzeumlátogatásra szánt pénz valóban az utolsó helyre szorult. Hazánk gazdasági válságának mélypontján túljutva egyre több ember engedheti meg újra családjának a múzeumlátogatást, ez azonban leginkább csak az ország boldogabbik felén érezhető. A gazdasági jellegű okok mellett a részben megváltozott mentalitásnak köszönhetően maradtak alacsonyak múzeumaink látogatottsági adatai. A közép-, de különösen a fiatalabb generációk már szolgáltatásként tekintenek a múzeumlátogatásra, mérlegelik, mit kapnak a pénzükért. A kultúraközvetítés legjelentősebb forrásává az elektronikus média vált, melynek befolyása egyre nő, módszerei alkalmasak a figyelem felkeltésére, hatása alól nehezen vonhatja ki magát az ember. Látszólag kiszolgálja

¹ 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Preambulum.

² 1997. évi CXL. törvény, 42. § (2)

³ Múzeumi szervezetünkről részletes adatokat közöl Veres L., 1997. 2. sz. 39–42. és Peterscsák T., 2000. 4. sz. 38–39.

közönsége igényeit, sőt az saját maga alakíthatja kénye-kedve szerint a műsort. Ezzel szemben a múzeumokban a közönség többnyire szemmel láthatóan régi vitrinekben tárgyakat és hozzá feliratokat talál, jó esetben hall egy többé-kevésbé érdekes tárlatvezetést. A múzeumokról a köztudatban maradnak a sztereotípiák a poros tárgyak közt gubbasztó szemüveges tudósokról, ami nem csoda, ha alacsony társadalmi megbecsülést eredményez.

A még mindig ezer sebből vérző, problémáikkal befelé forduló múzeumok többsége nem tudott kellő figyelmet fordítani közönségére az elmúlt évtizedben. Néhány sikeres kiállítás és némi múzeumpedagógiai munka kevésnek bizonyult a társadalom érdeklődésének felkeltésére a múzeumügy iránt. A nehéz időkben a tudományosság színvonaláért aggódó és azt fenntartó szakemberek bizalmatlanok a közönség igényei iránt, amire a kultúra felhígulása épp elég indokot is ad. A „*szakmának csináljunk kiállítást vagy a közönségnek*” kérdés felvetése alapvetően téves a múzeumok rendeltetése szempontjából. Természetesen a közönségnek kell kiállításokat rendezni, azonban ez a közönség alapvetően más, mint évtizedekkel ezelőtt. Igényei vannak, melyeket bizonyos fókig a múzeumok kénytelenek lesznek figyelembe venni. Témájában érdekes, figyelemfelkeltő és látványos kiállításokat akar látni, hiszen az elektronikus média erre szoktatja. A túlszűfolt vitrinek, a sok szöveg elriasztja, nem szeret már olvasni, készen, könnyen fogyaszthatóan várja az információkat, lehetőleg multimédiás eszközökön keresztül. Ezek a kíváncsiak jelenleg alig teljesülnek, a kiállítások számára unalmasak, túl szárazak, ezért inkább nem megy el a múzeumba.⁴ Első olvasásra lehet, hogy ezek túlzásnak tűnhetnek, hiszen a kiállítások látogatói többnyire pozitívan nyilatkoznak tapasztalataikról, de be kell látnunk, hogy ők a társadalomnak csupán a töredékét képviselik. Nem tudom, végeztetett-e valaha valamelyik múzeum közvélemény-kutatást, melyből kiderült volna a helyi társadalom véleménye az intézményről, mindenesetre nem lenne haszontalan. A szakmáért aggódó muzeológusok feladata elsősorban a szakmaiság és a közönségigény összehangolása lenne, új formák és módszerek kidolgozása, mellyel ismét vonzóvá válhatnának kiállításaink.

A közönségkapcsolatok másik fontos aspektusa a múzeumok közművelődési tevékenysége. A rendszerváltást követő években a művelődési házak egy részét bezárták, a megmaradtak a túlélés érdekében kiszélesítették tevékenységi körüket, de elveszítették régi rangjukat a kultúraszervezés területén. Számos üzleti alapon működő kulturális vállalkozás indult, de ezek többsége sajnos nem tesz a kultúra elsekélyesedése ellen. A múzeumi közművelődésnek tehát nagyobb szerepet lehetne vállalnia az igényes kulturális értékek közvetítése terén, így a múzeumok (a „hőskorhoz” hasonlóan) a helyi kulturális élet igazi központjává válhatnának. Ezt a múzeumi törvény nem írja elő a múzeumok feladatai között, ami nem jelenti azt, hogy ne lenne fontos a múzeumok jövője szempontjából. A város, megye kulturális életében tevételesen részt vevő, esetleg annak egyik központjává váló múzeumi intézmény, ahol mindig történik valami, természetesen vonzza a sajtót és ezáltal a közönség, illetve a lehetséges szponzorok érdeklődését is felkelti. Az iskolai csoportok maradtak a múzeumok leghűségesebb látogatói, ezért az oktatási intézményekkel való kapcsolatok ápolása kiemelten fontos. A múzeumpedagógia megújításával vonzóvá lehet tenni a legfogékonyabb fiatal korosztályok számára is a kulturális örökséget. Az iskolarendszer teljesítménycentrikusságának

---

⁴ A közönség igényeinek feltérképezése szempontjából érdekes eredményeket hozhat a sokat vitatott Terror Háza és a Millenáris Park látogatottsági adatainak más nagy fővárosi múzeumokéival való összevetése.

fokozódásával egyre nehezebb lesz összehangolni az iskolai tevékenységeket a múzeumlátogatással.

Az összetett, sikeres PR-tevékenység – melybe az említettekén kívül a nyomtatott és elektronikus sajtóval való viszony ápolása, a megfelelő kommunikáció, a múzeum iránt elkötelezett emberek baráti körben, vagy alapítványi formában való összefogása, az interneten való megjelenés minősége, a marketingmunka, a kiadványozás egyaránt beletartozik – komolyan javíthatja a múzeumok imázsát. A jól kommunikáló, látogatott, a közéletben részt vevő, komoly megbecsülésnek örvendő, egyúttal színvonalas szakmai munkát felmutató múzeumnak könnyebb forrásokat találnia eredményes működéséhez, a pályázatokon nagyobb eséllyel indulhat, a szponzorok számára vonzóbb, ráadásul saját fenntartója is jobban megbecsüli, hiszen büszkélkedhet vele. A múzeumok számára ezért szerintem napjainkban a legfontosabb kihívás a közönségkapcsolatok összetett problematikája, aminek kezelésére a korábbi struktúrák és módszerek kevésbé alkalmasak. Ha a múzeumok nem csupán poros raktárak akarnak lenni az elkövetkező években, akkor alapvető változásokra lesz szükség. Átfogó stratégián nyugvó menedzselés képes hosszabb távon megvalósítani az elképzeléseket, át kell helyezni a feladatok közt a hangsúlyokat, szemléletváltás szükséges a szakemberek körében. Igénybe lehet venni múzeumi és külső szakemberek segítségét, illetve meg kell győzni a fenntartót a változások szükségességéről. Ez azonban már átvezet a fenntartóval való viszony problematikájához, és megyei múzeumi hálózatunk szempontjából az egyik alapvető kérdéshez: lesz-e megye és megyei múzeumi hálózat?

A regionális politika problematikája: megye vagy régió?

A korábbi megyei tanácsok alá rendelt múzeumi hálózat átalakulásával az 1990-es években bonyolult és meglehetősen problémás struktúra jött létre. A rendszerváltást követő politikai döntések következtében egyes tulajdonviszonyok alakultak ki a hálózat gyűjteményei és ingatlanai tekintetében. Megyénkben a múzeumi hálózat több karcsúsításon esett át, a kisebb kiállítóhelyek, tájházak döntően helyi önkormányzati tulajdonba kerültek. Komolyabb múzeumi egységek fenntartására akkoriban az önkormányzatok nem vállalkozhattak, így a nagyobb intézmények a megyénél maradtak. A rendszerváltás idején a demokratikus ellenzék pártjai között komoly viták folytak az önkormányzati rendszer kialakításáról, melynek eredményeképpen létrejöttek a meglehetősen felemásra sikerült megyei önkormányzatok. A széles körű feladatellátáshoz ugyanis meglehetősen gyenge forrásellátottságot csatolt a törvény, így a megyéhez tartozó intézményhálózatot saját erőből csak szűkösen tudta fenntartani. Borsod-Abaúj-Zemplén megyét különösen súlyosan érintette a gazdasági és társadalmi átalakulás, az eleve kevés forrást túlzottan sokfelé kellett elosztani, így a múzeumi hálózat folyamatosan alulfinanszírozott volt. A miskolci központban közös gazdasági, kiállításrendező-karbantartó és restaurátor csoportot alakítottak ki a hálózathoz tartozó intézmények feladatainak gazdaságosabb ellátására, a szakmai munkához szükséges pénzek zömét azonban egyre inkább pályázati forrásokból és egyéb támogatásokból kellett a múzeumi egységeknek előteremteniük. Az elmúlt években néhány önkormányzat felismerve a múzeumok helyi jelentőségét a kultúraszervezés és az idegenforgalom területén, felvette a kapcsolatot a fenntartóval a múzeumi egység helyi tulajdonba való átadása céljából, azonban még nem tudtak megfelelő garanciákat nyújtani a megfelelő szakmai működéshez. Mutatkozik tehát némi igény alulról, a helyi önkor-

mányzatok részéről a jelenlegi múzeumi hálózat átgondolására, az igazi változást azonban valószínűleg felülről várhatjuk, az országos politika részéről.

Az önkormányzati rendszer kialakításakor még nem merült fel komolyan egy megyéktől nagyobb területi alapon szerveződő öngazgatási-közigazgatási hálózat létrehozása. A megyerendszer alapjaiban egyidős a magyar államisággal, ez volt az egyetlen struktúra, mely, bár változó közigazgatási határokkal, de a magyar történelem folyamán végig fennmaradt. Többször fenyegette már a megszűnés veszélye, azonban mindig képes volt újjászületni. A megyerendszer legnagyobb kihívása a Trianon utáni csonka területek közigazgatásának megszervezése volt, ez annak ellenére sikerült, hogy megyénkben a mai napig érezhetőek a határmódosítás következményei. Az 1990-es évek közepén, hazánk európai integrációjának kezdeti időszakában merült fel komolyabban a megyéknél nagyobb terület, régió létrehozásának gondolata. Az Európai Unióban sem tekint vissza nagy múltra a regionális politika, mely elsősorban nem közigazgatási alapokon nyugszik.⁵ A közösség szinte kezdetektől támogatni kívánta a tagországok elmaradottabb területeit a kohézió erősítése érdekében, igazán komoly igények azonban csak a bővüléssel párhuzamosan jelentkeztek. A fejlesztési politika eredetileg a régió kifejezést földrajzi értelemben használta, de a területfejlesztési támogatások elosztásánál hamarosan igény mutatkozott a területek statisztikai összehasonlíthatóságának kialakítására, így jött létre a NUTS rendszer.⁶ A NUTS-régiók kialakításakor tagországokként eltérő megoldások születtek, ahol voltak a besorolásnak megfelelő közigazgatási egységek, ott a közigazgatási határok mentén szerveződtek a régiók, ahol nem voltak hasonló egységek, ott tervezési-statisztikai vagy fejlesztési régióknak nevezett formákat hoztak létre.⁷ A négy statisztikai kategória nem pontosan egyforma területű és népességű régiókat ölel fel, ezt a különböző területek eltérő adottságai miatt lehetetlen volt kialakítani. Körülbelüli összehasonlításra azonban alkalmas a rendszer, így egységesen összevethetővé váltak egymástól távoli területek is. A rászorultság alapján részesülhetnek az uniós régiók a közösségi támogatásokban, melyeket a strukturális alapokból lehet megpályázni.⁸ A strukturális támogatások elosztásának kereteit elsősorban a NUTS II. régiók adják, ezen a szinten döntenek az igények benyújtásáról.

Magyarország csatlakozási folyamatának során igény mutatkozott a közösség részéről a hazai területek statisztikai összevethetősége iránt. Hazánk a NUTS-alapú besorolás alapján kaphatott fejlesztési támogatásokat az Európai Uniótól, így a területfejlesztési törvény⁹ megalkotásával párhuzamosan kialakították a magyar tervezési-statisztikai régiók rendszerét. A 3-3 megyéből álló régiókat eleinte valóban csak statisztikai szándékkal hozták létre, azonban hamarosan felvetődött közigazgatási területi egységgé való szervezésük gondolata. A területfejlesztési alapon szerveződött régióbeosztást születésétől sokan elleleneztek, közigazgatási, önkormányzati funkciókkal való ellátása viszont már a megyerendszer híveinek támadásait is kiváltotta. A magyar közigazgatás középszintje jelenleg a

---

⁵ Az Európai Unió regionális politikájának történetét, eszközeit, céljait és a tagországokban szerzett tapasztalatait részletesen tárgyalja Horváth Gy., 2001.

⁶ NUTS = Nomenclature of Territorial Units for Statistics. Az Európai Unió többszintű statisztikai rendszere, mely alapjául szolgál a statisztikai adatgyűjtéseknek és feldolgozásoknak, a gazdasági és társadalmi folyamatok elemzéseinek, kereteket nyújt a regionális politika programozási, finanszírozási és fejlesztési feladatainak. Horváth i. m. 339–340.

⁷ A közigazgatási és a NUTS-egységek határai egybeesnek pl. Belgiumban, Franciaországban és Németországban, elkülönülnek pl. Angliában, Írországban és Görögországban. Az Európai Unió régióbeosztásáról. Comitatus, 2001. március, 33–38.

⁸ A támogatási jogosultság határa jelenleg a tagországok bruttó nemzeti jövedelmi átlagának 75%-a. Ennél kisebb területre számított jövedelem esetén kaphat közösségi támogatást a régió.

⁹ 1996. XXI. törvény

minisztériumi hivatalok megyei dekoncentrált szervein alapul. Ezeket a feladatokat a szakma szerint célszerűbb lenne nagyobb területi egységekbe koncentrálni, így csökkentve a bürokráciát, ebből a szempontból tehát hasznos lehetne egy magasabb területi szint létrehozása.¹⁰ Más vélemények szerint az állami centralizációt kellene csökkenteni, a dekoncentrált szervek feladatait és hatáskörét inkább a megyei önkormányzatoknak kellene átadni, melyek megerősödve alkalmasak lehetnének a középszint lefedésére. Az önkormányzatiság kérdésében hasonló a helyzet, szükség van területi középszintre, de nagyok a véleménykülönbségek a régió illetve a megye alkalmasságával kapcsolatban.

A régió–megye vita az európai uniós csatlakozás szemszögéből feleslegesnek tűnhet, hiszen a közösség nem ír elő közigazgatási vagy önkormányzati standardokat a csatlakozás feltételeként. A közigazgatási szervezetrendszer felépítése kizárólag nemzeti hatáskörbe tartozik, az EU nem szólhat bele. Előírhatta, mint láttuk a statisztikai összehasonlításra alkalmas régiók létrehozását, ezek azonban csupán a tervezést és adatgyűjtést segítik. A támogatások fogadására előírhatja speciális szervek felállítását (kapcsolattartó hatóság, szerződéskötő és kifizető egység, monitoring szerv), melyek minősítését szigorú feltételekhez köti, de ezek létrehozásában is sok lehetőséget kap az ország.¹¹ A régiókra, mint csatlakozásunk feltételére való hivatkozás tehát téves.

A régió fogalmának használata is meglehetősen problémás. Az Unió regionális politikája a nemzetállamok helyett a kisebb területi egységek fontosságát, a központi hatalmi jogkörök megosztását hangsúlyozza, régió alatt több NUTS-kategóriát is értve. Hazánkban a köznyelvi régiót leszámítva a közigazgatási, területfejlesztési régió alatt a három megyéből álló egykori statisztikai régiót értik, regionalizmus alatt pedig ennek a középszintnek a kialakítását. A valódi régiót belső gazdasági-társadalmi kohézió, érzékelhető regionális identitástudat jellemzi, melyek a történelem során kialakult kapcsolatokra és közös kulturális örökségre épülnek. Önálló, felelősségteljes önkormányzat és erős regionális hatáskörű intézményrendszer fogja össze, általában földrajzilag is egységet képez.¹² A régiók lehatárolásának problematikája főként abból adódik, hogy nálunk nincsenek hagyományai ekkora területi egységeknek. Az Unió tagállamai közül a legtöbb országban történelmi gyökerekkel rendelkeznek a kisebb-nagyobb régiók, egyesek önkormányzati és államigazgatási funkcióval is rendelkeznek, másokban szétválik a két feladatkör.¹³ A magyar területfejlesztési régióknak megfelelő méretű, hagyományokkal rendelkező területi egységek főként a szövetségi államokban találhatók,¹⁴ a többi tagállam kizárólag a fejlesztési feladatokra hozott létre ekkora régiókat. Ebből is nyilvánvaló, hogy pusztán a fejlesztési támogatásokban való részesedés nem igényli feltétlen a teljes közigazgatási átszervezést, a fejlesztési régiók megfelelő forráselosztási jogkörrel megszervezhetők önállóan is.

A közigazgatás intézményi reformja más lapra tartozik, itt sem szerencsés azonban elhamarkodottan lehatárolni a középszinten esetleg a megyéket felváltó közigazgatási régiókat. A megyék megszüntetése esetén e régiókat önkormányzati testület irányítása alá kell helyezni, így választott, demokratikus testület kompetenciájába kerülhetnek azok a hatósági, igazgatási feladatok, amelyek jelenleg a közvetlenül a kormánynak felelős szervekhez tartoznak.¹⁵ Ebben az esetben is problémát okoz a régiók lehatárolása, mivel nin-

¹⁰ Paulovics A.–Torma A., 2001. 549.

¹¹ Paulovics–Torma i. m. 548. és Verebélyi I., 2001. 464.

¹² A tervezési-statisztikai régiók lehatárolásának kérdései. *Comitatus*, 2001. november–december, 36–39. A különféle funkciójú régiók típusait bemutatja Nagy I., 2001. 58–59.

¹³ Az Európai Unió régióbeosztásáról, 2001. 33–37.

¹⁴ Ilyen például Németország, ahol a tartományok jelentik a nagyrégiókat.

¹⁵ Paulovics–Torma i. m. 549.

csenek Magyarországon ekkora homogén térségek sem történelmi, kulturális, sem gazdasági kapcsolataik alapján. A történelmi Magyarország nagytájait tekintve (Alföld, Felvidék, Erdély, Dunántúl) valamelyest beszélhetünk valódi régiókról, de a vármegyék szintje fölött nem volt tartósan olyan közigazgatási egység, melynek területi alapon komoly bázisa lett volna. Az említett nagytájakon belül persze léteztek gazdaságilag, kulturálisan összekapcsolódó tájegységek, melyeknek népcsoportjai regionális identitással is rendelkeztek, ezek azonban már a kívánatosnak ítélt területméretnél jóval kisebb egységek, nem alkalmasak a közigazgatási régiók megalapozására. Az igazi regionális identitás, belső kohézió kialakulása gyakran évszázados fejlődés eredménye, nem lehet adminisztratív eszközökkel létrehozni.¹⁶ A regionalizálás persze elősegíthető, elsősorban a kulturális örökségre épülő táji identitás megalapozásával, a civil erők önszerveződésének támogatásával, a térségek közötti együttműködések előmozdításával. A valódi régiók így alulról épülnek fel, és alkalmasak lesznek az európai közösség céljainak megvalósítására, ehhez viszont biztosítani kell a „kihordási időt”.¹⁷ A térségi kapcsolatok többnyire nem a közigazgatási határok mentén alakulnak ki, ami a szervesen esetleg kifejlődő régiók esetében azt jelenti, hogy valószínűleg nem a mai megyék határai mentén fognak húzódní a régiók határai. Ebben az aspektusban pedig szintén akadémikusnak tűnik az a vita, hogy a megyék területének milyen kombinációja lenne a legmegfelelőbb a régiók lehatárolására.¹⁸

A megyei múzeumi hálózat jövője

Amint láthattuk, sem a területfejlesztés, sem a közigazgatás, sem az önkormányzatiság nem igényli a régiók sürgős létrehozását, és az európai uniós csatlakozásunknak sem feltétele. Akkor miért olyan fontos mégis a régió, hogy a megyei intézményi hálózatok, benne a múzeumok jövője szempontjából számolni kell vele? Az alapvető kérdés, ami egyaránt érinti a területfejlesztés, a közigazgatás vagy az önkormányzatiság területét, az államhatalom centralizálásának vagy decentralizációjának kérdése. A hazai történelmi hagyományok, a jelenlegi gyakorlat és a mindenkori államhatalom alapvető elmozdulása a szabályozás és ellenőrzés, ezáltal a túlbürokratizálás irányába nagyobb esélyt ad a központosítás továbbfejlődésének. Az Európai Unióban markánsan jelen lévő Régiók Európája gondolat azonban a decentralizációt szorgalmazza, így a csatlakozás megkönnyítése érdekében érdekünkben áll a túlzott központosítás leépítése. A régió vagy megye kérdéskört e kontextusba helyezve a következő foratókönyvek képzelhetők el:

Centralizált régiók. A dekoncentrált államigazgatási szervek túlsúlyával jellemzett, választott irányító testület nélküli régiók. A forrásokat az állam osztja el hivatalain keresztül, a régiók és a megyék egyaránt gyengék, nincsenek eszközeik.

Decentralizált régiók. Választott regionális önkormányzatok által irányított területi rendszer, melyben az államigazgatási szervek kezében nincsenek hatalmi eszközök, a

¹⁶ A tervezési-statisztikai régiók lehatárolásának kérdései, 2001. 36–37. A regionális és interregionális kapcsolatok jellemezték például az alföldi és felvidéki területek együttműködését, itt a homogén régiók határait lépték át gazdasági szükségleteik kielégítése érdekében, így ebben az esetben már interregionális együttműködésről beszélhetünk. A Trianoni béke ezt az együttműködést lehetetlenné tette, ekkor újra kellett gondolni a kapcsolatokat.

¹⁷ Bokor B., 2001. 571–572.

¹⁸ Paulovics–Torma A. i. m. 549. Verebélyi Imre nagymegyés koncepciója, melyben a nagyobb (háromnevű) megyék önállóan, a kisebb megyék pedig társulva alkotnának egy-egy régiót, a NUTS-rendszer rugalmasságára hivatkozva egyfajta kompromisszumként megyét és régiót egyaránt ígér, melyek azonban csak egyetlen területi középszintet alkotnának. Verebélyi i. m. 467–468.

forrásokat decentralizáltan osztják el. A feladatok és a közigazgatás koncentrációjától függően vagy megmaradnak intézményfenntartó-koordináló szervként az önkormányzatuktól megfosztott megyék vagy megszűnnek és helyüket a kistérségek töltik be.

Centralizált megyék. Gyakorlatilag a jelenlegi rendszer, választott önkormányzati testülettel rendelkező, de gyenge megyék, erős megyei szintű államigazgatási szervekkel. Stagnálás, a közigazgatási rendszer reformjának elhalasztása.

Decentralizált megyék. Régiókat csak a megyei szinten kevésbé hatékonyan megoldható, speciális feladatokra (pl. területfejlesztés) hoznak létre önkormányzatok nélkül. A megyék erősek, az államigazgatás szerveinek hatásköreit átveszik, forrásokkal jól ellátottak.¹⁹

Vizsgáljuk meg, milyen hatással lenne az egyes forgatókönyvek megvalósulása a megyei múzeumi szervezet jövőjére. A centralizáció fennmaradása mindkét esetben a jelenlegihez hasonló állapotot eredményezne a hálózat szempontjából. Forráshiányos fenntartó megyei önkormányzat, az államtól függő források, stagnálás, majd a hálózat finanszírozhatatlansága miatt előbb-utóbb valamilyen formájú felbomlás. A régiós változatban valószínűleg egy regionális ellenőrző-felügyelő hivatal jön létre a megyei múzeumi szervezetek ellenőrzésére, jobb esetben szakmai támogatására. A decentralizált régiók létrehozása esetén vagy fennmarad a megyék, mint tulajdonosok felügyeleti szerepe, vagy felbomlik a hálózat és a kisebb múzeumokat települések, a nagyobbakat kistérségek, vagy azok társulásai tartják majd fenn. Mindkét esetben a régió lesz a felettes szerv, innen lehet pluszforrásokat pályázni. Elképzelhető olyan verzió is, hogy a megyei szintű funkciókkal a jelenlegi megyei múzeumi központok és gyűjteményeik átkerülnek a régióhoz, nagy regionális múzeumot alkotva, mely szakmailag támogatja a kis, önkormányzati vagy kistérségi fenntartású intézményeket. A decentralizált megyék megtartanák a megyei múzeumi hálózatot, hiszen megfelelő forrásokkal rendelkeznek, valamint szükség van éppen a hatalmi jogosítványok leosztása miatt a megyei szintű szakmai ellenőrzésre. A helyi önkormányzatok gazdasági erejének növekedésével együtt elképzelhető, hogy maga a hálózat felbomlik, a helyi múzeumok a településekhez kerülnek, de maga a megyei központ a szakmai felügyeleti jogkör miatt fennmarad.

A négy lehetséges forgatókönyv megvalósulásának esélyeit mérlegelve meg kell állapítanunk, hogy a jelenlegi kormányzati tervek és szándéknyilatkozatok alapján a decentralizált régiók irányába való elmozdulásnak van a legnagyobb valószínűsége.²⁰ Óvatos kormányzati nyilatkozatok alapján a regionális önkormányzatiságra való áttérés leghamarabb a következő választási ciklus kezdetére várható, ami a jelenlegi helyzet legalább még 4 évig tartó meghosszabbítását jelenti. A program megvalósításának esélyeit csökkentheti a centralizációban érdekelt államigazgatási apparátus ellenállása, az új rendszer bevezetéséhez kapcsolódó ellenérzések által keltett politikai elégedetlenség, esetleg annak a már említett ténynek a mérlegelése, hogy ilyen rövid idő alatt nem alakulhatnak ki szervezen fejlődő régiók. Mindenesetre a politikai akarat jelenleg a decentralizált, önkormányzati régió létrehozását támogatja, ami kialakulhat akár egy centralizált régió előzetes életre hívásával is, mivel az hatalmi eszközeivel megkönnyítheti a regionális átalakulást.

Feltűnő azonban – hogyha megállapításaink helyesek –, hogy bármelyik forgatókönyv megvalósulása esetén fennáll több-kevesebb valószínűséggel a megyei múzeumi hálózat felbomlásának esélye. A centralizációs politika esetében a működtetés ellehetetlenülése vezethet a felbomláshoz, míg a decentralizációs törekvések megvalósulásakor a

---

¹⁹ Pálné Kovács I., 2002. 14–17.

²⁰ Lamperth M., 2002. 199–202.

hatékonyabb működtetés, a közösségekhez minél közelebb helyezés indokolhatja a múzeumok leválását. A régiót alkotó megyék múzeumi hálózatainak regionális hálózattá való összevonása túlságosan kezelhetetlen szervezetet hozna létre és filozófiájában ellene mondana a decentralizációnak. A lehetséges regionalizációig tartó több éves időszak mindenestre alkalmas lehet ezekre a változásokra való felkészülésre, feltéve, ha lesz annyi időnk. Amint a Békés megyei példa is mutatta, a fenntartó megyei önkormányzat bármikor kezdeményezheti a múzeumi hálózat átalakítását, ekkor pedig már csak kényszermegoldásokra van mód. Megfelelő stratégia kidolgozásával elé lehet menni az eseményeknek, akár a szakma részéről kezdeményezni is a legmegfelelőbb átalakulást.

Néhány európai uniós ország múzeumainak példáján keresztül tekintsük át, milyen működő formák vannak tőlünk nyugatabbra. Hollandiában, az 1980-as években az állami tulajdonú múzeumok a mieinkhez hasonló problémákkal küzdöttek. A megoldás a részleges privatizáció lett, vagyis a gyűjtemények, épületek állami tulajdonban maradtak, de a múzeumi tevékenység egy részét üzleti alapokra helyezték. A múzeumoktól ezután nem vették el a bevételeiket, ami újabb és újabb vállalkozási tevékenységre serkentette a menedzsmentet és a szakembereket. Átláthatóbbá vált a múzeumok működése, javultak a közönségkapcsolatok, nőtt a múzeumok vonzereje. Az állami támogatás nem csökkent, viszont a bevételek növekedésében érdekeltté vált intézmény tevékenysége aktivizálódott. Az átalakulást évekig tartó előkészületi munka, gondos tervezés előzte meg, így válhatott eredményessé a forma.²¹ A hálózat jövőjétől függetlenül valamennyi múzeum számára hasznos lenne, ha érdekeltté válhatna saját bevételek szerzésében és szabad kezet kapnának annak felhasználásában. Egyes tevékenységek üzleti alapra helyezése (pl. ingatlanhasznosítás, kiadványozás), szolgáltató múzeummal alakulás némi kiutat jelenthetne a finanszírozási csapdahelyzetből.

A szervezeti átalakulás kapcsán szintén hasznosítható ötletekkel szolgál az alábbi holland és angol példa (természetesen itt nem múzeumi hálózatok megszűnéséről volt szó, hanem egy másfajta fejlődés eredményeképp létrejött szervezeti megoldásról). Dél-Hollandiában²² a mintegy 230 múzeum rendelkezik némi gyűjteményi anyaggal és raktárkészlettel, de kiállításaihoz a tárgyakat zömmel a Holland Gyűjtemények Intézetétől (ICN) kölcsönzik. Az ICN nem csupán egy korszerű központi gyűjteményi raktár, hanem egyben szakmai felügyeletet is ellátó hatóság, munkatársai szaktanácsadással, koordinációval és forrásfeltárásban is segítséget nyújtanak a múzeumoknak.²³ Angliában 10 Területi Múzeumi Tanács segíti a múzeumok munkáját, összetett feladatkörükbe tartozik a szakmai tanácsadás, továbbképzés biztosítása, pénzügyi támogatások nyújtása, egyszóval a múzeumi szakmai munka feltételeinek megteremtése.²⁴ Ez a szerv leginkább regionális múzeumi szakfelügyelőség és decentralizált forráselosztó szakhatóság ötvözete, mely nem tulajdonos és fenntartó, mégis komoly szerepet játszik a körzetéhez tartozó múzeumok életében. A decentralizált régiók létrejöttének esetében hasznos lehetne egy hasonló regionális múzeumi szerv felállítása.

A holland példa leginkább a megyei múzeumi hálózat felbomlásának egyik lehetséges irányát jelöli ki, a filiaák önállósulásával és a korábbi központi múzeum új feladatkörének kijelölésével. Megyénkben a múzeumokat így a helyi önkormányzatok vehetnék át, azonban a gyűjtemények – a nyilvántartásban a települések tulajdonjogát megjelölve –

²¹ Engelsman S., 1997. 52–53. Hasonló folyamat játszódott le az osztrák állami múzeumok körében a közelmúltban, de itt szinte valamennyi intézmény részleges magánosításra került. Dembski, G. 2001. 55.

²² Mérete nagyjából a mi 3 megyés régióinkkal egyezik meg.

²³ H. Bathó E., 2001. 53.

²⁴ Balázs Gy., 1998. 53.

bekerülnének Miskolcra egy központi raktárba, ahol korszerű, a műtárgyvédelem minden kívánalmának megfelelő körülmények között tárolnák, egységes nyilvántartási rendszerben őriznék a tárgyakat. A helyi múzeumok elsősorban kiállítóhelyek lennének igény (és anyagiak) szerinti gyakorisággal váltott kiállításokkal, a nyilvántartási, raktározási munkától felszabadult szakembereknek több energiájuk maradna múzeumuk kultúraszervező tevékenységére és tudományos kutatásra. A központi raktárhoz (mely megfelelő szakszemélyzettel lenne ellátva) egy tanácsadó-felügyelő szakmai szervezet kapcsolódna, melynek tagjai segítik a helyi múzeumokat szakmai és menedzsment feladataik ellátásában, egyúttal felügyelik is azok munkáját. A restaurálás és a kiállításrendezés történhetne a központhoz kapcsolódva, de akár külső cégek megbízásával is. A műtárgyak vásárlását és konzerválását állami (regionális) normatíva és pályázati források támogatnák, a szakértők által nyújtott szolgáltatásokat a helyi múzeum fenntartója fizetné illetve pályázatok segítségével finanszírozhatnák. Mindez csupán egy elnagyolt vázlat, amit a holland példa alapján adaptálni lehetne a megyei viszonyokra, de mivel valószínűsítettük a múzeumi hálózat jelenlegi formájának felbomlását, nem tartom haszontalannak a hasonló eszmefuttatásokat.

A pályázati lehetőségek kapcsán mindenképpen meg kell említeni az uniós támogatási formákra való felkészülést. Az Európai Unió jogrendje nem érinti a tagországok kulturális szabályozását, ezért a közösség kulturális politikája elsősorban közösségi programok, kezdeményezések indítására irányul. Az Unió deklarálta a tagállamok kulturális sokszínűségének megőrzését és megismertetését, ennek megfelelően zömében kulturális együttműködések támogatását tűzte ki célul. A *Kaleidoscope* program a művészeti tevékenységeket, az *Ariane* az irodalmi művek terjesztését, míg a *Raphael* a kulturális örökség megőrzését támogatta. 2000-től a három program célkitűzései közös, 4 évre szóló programba kerültek be. A *Culture 2000*, melyhez hazánk is csatlakozott,²⁵ a kultúrát, mint gazdasági és szociális integráló tényezőt jellemzi, támogatást nyújt kísérleti tevékenységek, többéves kulturális együttműködések, nemzetközi kulturális események számára.²⁶ A program általános jellemzője, hogy több ország kulturális intézményeinek együttműködését preferálja, ami számos előfeltételt jelent. A legfontosabb tényező a partnerkapcsolatok kiépítése, ami főként kisebb múzeumok számára nem egyszerű feladat és főként nem olcsó mulatság. Megfelelő nyelvi közeget kell találni az együttműködés kialakításához és főként olyan tartalmi elemeket, melyekre fel lehet építeni a pályázatot. Mivel nem csupán ez a program, hanem az Unió támogatási filozófiájának köszönhetően más közösségi támogatások, sőt a csatlakozás után valószínűleg az állami források is hasonló elvek alapján lesznek megpályázhatók, a múzeumoknak fel kell készülniük egy sokkal bonyolultabb pénzszerzési módzatra, ráadásul komoly verseny várható, amiben nem veszik figyelembe, hogy mi még kezdő pályázók vagyunk. Az állami támogatások is feltehetőleg a partnerségi, együttműködésen alapuló programokat részesítik majd előnyben, ezért kiemelten fontos feladat vár a múzeumokra: minél szélesebb körű és minél tartalmasabb horizontális és vertikális kapcsolatrendszer kiépítése.

Részben a források bővítése, részben a közönségkapcsolatok javítása szempontjából fontos a közelmúltban látványos fejlődésnek indult kulturális turizmus szervezésébe való bekapcsolódás. Az épített és tárgyi kulturális örökség bemutatása mellett a szellemi örökséghez kötődő rendezvények szervezésében való részvétel, a múzeumok bekapcsolása

---

²⁵ 132/2001. (VII. 18.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai közötti Társulási Tanács 3/2001. számú, a Magyar Köztársaságnak a „Kultúra 2000” programban történő részvétele módozatainak és feltételeinek elfogadásáról szóló határozata kihirdetéséről.

²⁶ Horváth Z., 2002. 351–353.

hazai és nemzetközi turisztikai programokba, az üzleti alapon szerveződő, de sok esetben szakmailag kifogásolható turisztikai attrakciók színvonalas termékekkel való leváltása mind-mind számottevő feladatot jelent a múzeumok számára.

Összegezve az elmondottakat megállapíthatjuk, hogy korunk új kihívásai a közönségkapcsolatok és a muzeológia feladatainak újragondolása terén, a megyei múzeumi szervezet várható átalakulása, a finanszírozásban egyre nagyobb szerepet kapó hazai és nemzetközi pályázatok igényei és a széles körű partnerkapcsolatok kiépítésének feladata komoly felkészülést igényel a múzeumok és szakembereik részéről. Alapvető szemléletváltás tűnik szükségesnek a szakmai feladatok szervezése és a menedzsment terén, mely nem csupán a közönségkapcsolatok, hanem a jövőre irányuló stratégiai gondolkodás és tervezés megújítását eredményezheti. A megyei múzeumi hálózat közigazgatási reformtörekvésektől függetlenül várható átalakulása javaslatok útján némileg a szakma által is befolyásolhatónak tűnik. Európai minták segítségével működőképes struktúrák alakíthatók ki, de a végső döntés politikai jellegű, melynek kedvező irányú befolyásolására kell törekedni a szakmai érdekképviseletek és más csatornák felhasználásával. A szakembereket fel kell készíteni a kiélezettebb versenyhelyzetre, ami az európai uniós csatlakozásunk után várható (nyelvi, menedzsment képzés). A szakma társadalmi rangjának helyreállítása érdekében tudatosítani kell a közvéleményben, hogy a múzeumok olyan tárgyi kulturális örökséget őriznek, amely befolyásolhatja a helyi és regionális identitás kialakítását és elmélyítését, a sokszínű, változatos európai kultúra sajátos színfoltja, amivel mi is hozzájárulunk a közösség értékeihez.

IRODALOM

Balázs György

1998 Az összeurópai múzeumi sztrájk (egyelőre) elmarad, *Magyar Múzeumok*, 1. sz. 53–55.

Bokor Béla

2001 Regionalizmus, identitás? *Magyar Közigazgatás*, szeptember, 571–572.

Dembski, Günther

2001 Az osztrák múzeumok helyzete a harmadik évezred fordulóján, *Magyar Múzeumok*, 1. sz. 54–55.

Engelsman, Steven

1997 A holland állami múzeumok „magánosítása”, *Magyar Múzeumok*, 1. sz. 51–53.

H. Bathó Edit

2001 Tanulmányúton Hollandiában, *Magyar Múzeumok*, 1. sz. 53–54.

Horváth Gyula

2001 Európai regionális politika, Budapest–Pécs

Horváth Zoltán

2002 Kézikönyv az Európai Unióról, Budapest

Lamperth Mónika

2002 Az önkormányzati rendszer továbbfejlesztése, Magyar Közigazgatás, április, 198–204.

Nagy Imre

2001 Szép új világ: a „létező regionalizmus” felé (anomáliák, összefüggések, ellenjavallatok), Comitatus, június, 58–69.

Paulovics Anita–Torma András

2001 A Társulási Megállapodás és az *acquis communautaire* hatása a magyar önkormányzatokra, Magyar Közigazgatás, szeptember, 545–553.

Pálné Kovács Ilona

2002 A politikai regionalizáció esélyei Magyarországon, Comitatus, január–február, 6–19.

Petercsák Tivadar

2000 Az észak-magyarországi megyei múzeumi szervezetek működési feltételei, Magyar Múzeumok, 4. sz. 38–39.

Verebélyi Imre

2001 Az Európai Unió hatása a nemzeti közigazgatásra és a kormányzásra II., Magyar Közigazgatás, augusztus, 455–469.

Veres László

1997 A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi szervezet tevékenysége az 1991–1996 közötti időszakban, Magyar Múzeumok, 2. sz. 39–42.

DIE ALTERNATIVEN DER ZUKUNFT DES NETZES DER MUSEEN IM KOMITAT BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN IM SPIEGEL DER HERAUSFORDERUNGEN DES NEUEN JAHRTAUSENDS, DER REGIONALEN POLITIK UND DES EU-BEITRITTS

Die neuen Herausforderungen unserer Zeit im Bereich des Umdenkens der Aufgaben der Öffentlichkeitsarbeit und der Museologie, die voraussichtliche Neustrukturierung der Organisation der Museen des Komitats, die Ansprüche der heimischen und internationalen Preisausschreiben mit immer größerer Rolle, die Aufgabe des Aufbaus der Partnerbeziehungen bedürfen ernsthafter Vorbereitung seitens der Museen und ihrer Fachleute. Ein grundsätzliches Umdenken scheint im Bereich der Organisierung der beruflichen Aufgaben und des Managements nötig zu sein, was nicht nur zur Erneuerung der Öffentlichkeitsarbeit, sondern auch zur Erneuerung des strategischen Denkens und Planens bezüglich der Zukunft führen kann. Museen, die gut kommunizieren, besucht sind, sich am öffentlichen Leben beteiligen, sich bedeutender Achtung erfreuen und gleichzeitig eine niveauvolle berufliche Tätigkeit vorweisen, können einfacher Quellen zum erfolgreichen Betreiben finden, haben bei Preisausschreiben größere Chancen, sind für die Sponsoren attraktiver, sogar werden sie von den eigenen Trägern besser geschätzt, weil sie auf sie stolz sein können.

Die regionalen Umwälzungen, die die Zukunft der Museen grundsätzlich zu beeinflussen scheinen, werden durch ernsthafte fachbezogene Diskussionen begleitet. Der wichtigste Faktor ihrer Verwirklichung ist die Vollziehung der Dezentralisierung der öffentlichen Macht.

Die – unabhängig von den Reformbestrebungen der Verwaltung – voraussichtliche Neustrukturierung des Netzes der Museen im Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén scheint auch durch die Vorschläge der Fachwelt einigermaßen zu beeinflussen zu sein. Mit Hilfe von Mustern aus Europa lassen sich lebensfähige Strukturen entwickeln, jedoch ist die endgültige Entscheidung

von politischer Art, deren günstiges Beeinflussen durch die Interessenvertretungen und andere Kanäle angestrebt werden soll. Die Fachleute sollen auf eine schärfere Wettbewerbssituation vorbereitet werden, die nach unserem EU-Beitritt zu erwarten ist (sprachliche Fortbildung und Fortbildung des Managements). Um den sozialen Rang dieses Berufs wieder herzustellen, soll in der öffentlichen Meinung bewusst gemacht werden, dass die Museen ein solches gegenständliches, kulturelles Erbe aufbewahren, das die Entwicklung und Vertiefung der lokalen und regionalen Identität beeinflussen kann, ein eigenartiger Farbfleck der abwechslungsreichen Kultur Europas sein kann, womit auch wir zu den Werten der Gemeinschaft beitragen.

Gulya, István